

**Buscant la igualtat
contemplant la
diferència**

Índex

Introducció	pàg. 1
Situació actual	pàg. 1
Conceptes clau	pàg. 4
La necessitat d'un canvi.....	pàg. 5
Agents implicats en el procés de canvi	pàg. 6
El personal tècnic.....	pàg. 9
Els passos a seguir.....	pàg. 14
Per saber-ne més.....	pàg. 15

Buscant la igualtat contemplant la diferència

Introducció

En aquest dossier es presenten els principals conceptes teòrics relacionats amb les qüestions del gènere i l'esport.

A partir d'aquest plantejament teòric es passa a analitzar el paper dels diferents agents socialitzadors en el procés de reproducció i canvi dels models tradicionals de gènere així com les situacions de desigualtat i discriminació en l'esport.

A través de la reflexió i l'anàlisi crítica de les creences i els estereotips de gènere tradicionals presents en la societat, es proposa la implementació d'estratègies didàctiques que afavoreixin l'equitat de gènere.

Situació actual

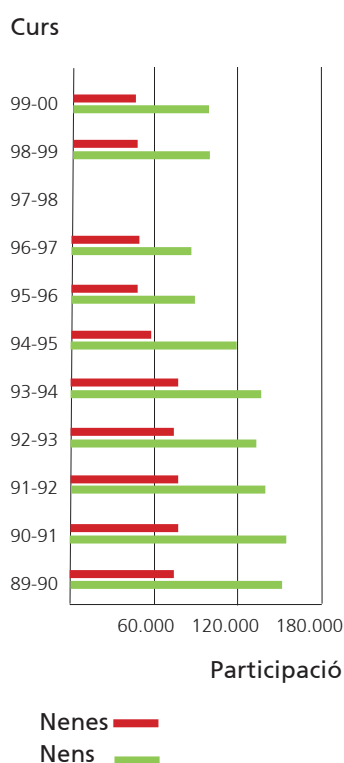
Avui en dia, sembla que en l'esport ja no hi ha discriminacions ni desigualtats per raó de sexe: ja no hi ha lleis que prohibeixin la pràctica esportiva de les dones, l'activitat física es recomana tant a nois com a noies, i es considera un dret de la ciutadania.

La superació d'aquestes mentalitats i la igualtat legislativa assolida al llarg de la segona meitat del s. XX, doncs, ens poden portar a pensar que nois i noies ja tenen les mateixes oportunitats de fer esport, de manera que si algú s'ho proposa, és fàcil i ho pot aconseguir. Però si observem les dades, ens adonem que aquesta suposada igualtat aconseguida al llarg dels anys encara no és una igualtat real.

Les dades de participació en els Jocs Esportius Escolars de Catalunya al llarg de la darrera dècada del s. XX mostren

Avui en dia, nois i noies
tenen les mateixes
oportunitats per fer esport?

Participació als JEEC segons sexes (1989-99)

Soler, S. (2001)

com els nens es beneficien més d'aquesta oferta esportiva, que les nenes. Ens trobem, doncs, davant una situació de desigualtat.

D'altra banda, si s'analitza els tipus d'activitats que es practiquen, s'observa que hi ha activitats que encara arrosseguen una clara etiqueta de gènere. Per exemple, en futbol, s'observa que un 92 % de practicants són nois i un 8 % són noies. En el cas de l'aeròbic, en canvi, els percentatges s'inverteixen, i un 98 % de practicants són noies, i un 2 % són nois.

Aquest tipus de pràctica diferenciada també s'observa en analitzar el model d'esport no competitiu, en el qual hi ha una major participació femenina que masculina.

En aquest cas, el que es posa de manifest és que els models tradicionals de gènere, és a dir, allò que es considera tradicionalment masculí i allò que es considera tradicionalment femení, encara pesen a l'hora d'escollir les activitats esportives.

Malgrat no hi hagi lleis o normes morals que ho estableixin, avui en dia, de forma invisible i sovint inconscient, es construeixen unes barreres difícils de superar tant per les nenes com pels nens.

Els models que ofereix la societat en general (les famílies, els mitjans de comunicació, etc), així com el que diuen i pensen els amics i amigues de nosaltres si fem una determinada activitat o una altra, encara pesen molt a l'hora d'escollir una activitat esportiva, o no fer-la. Així, també per molts nois pot resultar difícil no seguir el model tradicional masculí i optar per activitats que tradicionalment s'han associat a la cultura femenina.

La qüestió de la igualtat entre homes i dones, però, no es tracta d'una qüestió únicament quantitativa, sinó també d'una qüestió qualitativa.

Els models tradicionals de gènere no només diferencien allò que correspon a les noies i allò que correspon als nois.

A més a més, els models tradicionals de gènere comporten una situació de discriminació, ja que allò considerat tradicionalment com a femení encara està menys valorat que allò que tradicionalment s'ha considerat masculí.

En el món de l'esport, i en la societat en general, aquelles activitats associades tradicionalment a les dones i les actituds i valors que impliquen no tenen tan prestigi i valoració social com aquelles activitats associades tradicionalment als homes.

Així, esports com el futbol o els del món del motor, en els que precisament s'hi poden trobar molt poques dones avui en dia, tenen molt més reconeixement social i prestigi que qualsevol altre. I en alguns casos encara s'observa com les dones tenen més un paper "decoratiu i secundari" que no pas un paper "actiu i protagonista".

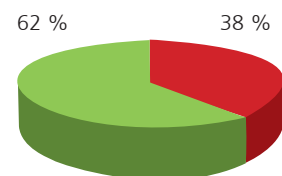
Per això és necessari qüestionar-se: S'ofereixen modalitats esportives pròpies de la cultura esportiva femenina? Es potencien i es promouen? Es diversifiquen les activitats a les que poden accedir nois i noies? Es promouen altres models esportius en els que la competició no sigui l'eix organitzador? Les noies tenen un paper protagonista en les activitats esportives?

Per afrontar aquests reptes es fa necessària una acció intencionada que afavoreixi un canvi en les maneres de fer que hi ha hagut fins ara en l'esport - en el que es veu que perdura la situació de desigualtat i discriminació -, així com una reflexió sobre com ens influencien els models tradicionals de gènere, ja que aquests poden suposar una limitació per a la formació integral de la persona - sigui home o dona -.

De fet, no es tracta que les noies s'incorporin al model esportiu tradicionalment masculí i viceversa, sinó que tothom trobi el seu espai.

En definitiva, es tracta de plantejar un model esportiu en que hi pugui haver "una nena a cada esport, i un esport per cada nena", així com "un nen a cada esport, i un esport per cada nen".

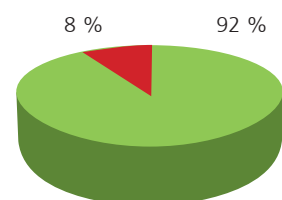
Dades de participació JEEC 05-06

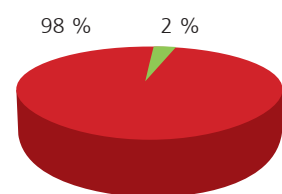
Participació femenina —
Participació masculina —

Dades de participació JEEC 05-06

Futbol

Aeròbic

Nenes —
Nens —

Sexe:

Característica biològica de cada persona, establerta pels cromosomes XY per l'home, i XX per la dona.

Gènere:

Conjunt de comportaments, actituds i valors que socialment s'han assignat als homes, configurant allò "masculí", o a les dones, configurant allò "femení".

Conceptes clau

Les circumstàncies que s'han descrit anteriorment s'expliquen a través de diversos conceptes clau.

Des d'un punt de vista sociològic s'han definit diferents conceptes que permeten entendre la situació actual. Un dels aspectes que cal aclarir en primer lloc és la diferència entre *sexe* i *gènere*.

El sexe es defineix com aquella característica biològica de cada persona, establerta pels cromosomes XY per l'home, i XX per la dona.

Així, per exemple, un home o una dona des d'un punt de vista biològic, ho són sempre tant a la Xina, al Sudan, com a Catalunya.

Per *gènere*, en canvi, s'entén aquell conjunt de comportaments, actituds i valors que socialment s'han assignat als homes, configurant allò "masculí", o a les dones, configurant allò "femení".

Així, per exemple, el futbol, que a Europa i a Sud-Amèrica és una activitat practicada principalment per homes, als EUA, al Canadà, i als Països Escandinaus és un esport que practiquen majoritàriament les dones.

Per altra banda, el ball i la dansa, a Europa es considera una activitat femenina, en canvi, al nord d'Àfrica o a Cuba, el ball està molt estès entre la població masculina.

Allò que es considera *masculí* o *femení* és, doncs, una construcció cultural que es va definint a través dels *estereotips*.

Aquests són representacions mentals simplificades de determinats grups (en funció del sexe, l'edat, l'ètnia, la professió, el tipus d'esport practicat, etc.) pel que fa al seu comportament i les seves actituds i valors.

A partir d'aquest mecanisme, a cada persona, pel fet de formar part d'un determinat grup, se li assigna una etiqueta

social i uns rols determinats prèviament - tot i que potser no corresponen a la realitat -, i unes activitats o actituds que són més apropiades que d'altres.

Així, accions i comportaments que per un sexe no s'accepten fàcilment, com per exemple que un nen plori, si que s'accepten en cas contrari, és a dir, que una nena plori.

Per aquesta raó, es fa necessària una acció intencionada que afavoreixi un canvi en les maneres de fer que hi ha hagut fins ara en l'esport – en el que es veu que perdura la situació de desigualtat i discriminació–, així com una reflexió sobre com ens influencien els models tradicionals de gènere, ja que aquests poden suposar una limitació per a la formació integral de la persona - sigui home o dona -.

La necessitat d'un canvi

Per superar les situacions de desigualtat i discriminació per raó de gènere, i fomentar l'esport com una eina d'educació integral per nenes i nens, és necessari:

- Ampliar l'oferta d'activitats tradicionalment pròpies de la cultura femenina.
- Incrementar la participació de les noies facilitant la seva incorporació a l'activitat esportiva
- Feminitzar la cultura esportiva: incorporant valors i maneres de fer com la sensibilitat, comprensió, afecte, cuidar els demés, tolerància, diàleg, expressivitat, etc.), que històricament s'han desprestigiats en el món de l'esport de competició.

Així serà possible aproximar-se al que s'ha anomenat "equitat de gènere", que és sinònim d'imparcialitat i justícia, i va més enllà del concepte d'igualtat. Igualtat significa "donar igual quantitat, tamany, número, grau, valor, intensitat", i "tenir els mateixos drets, privilegis, capacitats, rang, etc".

Les bones pràctiques de gènere han de permetre:

Ampliar l'oferta d'activitats tradicionalment pròpies de la cultura femenina.

Incrementar la participació de les noies facilitant la seva incorporació a l'activitat esportiva

Feminitzar la cultura esportiva

La igualtat real no significa anul·lar les diferències, sinó evitar que les diferències es converteixin en desigualtats.

Ser equitatiu o equitativa, en canvi, significa donar a cadascú el que mereix i allò que és just. Equitat, doncs, no significa necessàriament que s'ha de tractar a totes les persones exactament igual. La igualtat no significa anul·lar les diferències, sinó evitar que les diferències es converteixin en desigualtats.

Aparentment, avui en dia ja no hi ha sexisme, però aquest es manté de forma invisible i inconscient, sent encara més difícil fer-hi front. Tots els agents vinculats al món de l'esport, doncs, hi han d'intervenir per afavorir el canvi.

Agents implicats en el procés de canvi

En aquest canvi hi intervenen diversos agents socials: les administracions, les entitats (escoles, clubs, associacions, etc.), els mitjans de comunicació, les amistats, la família, i també els i les professionals del món de l'esport que estan al costat dels nois i noies en la seva pràctica esportiva quotidiana i en la seva formació com a persones.

Tots aquests agents de socialització, ja siguin del propi àmbit esportiu, o d'altres àmbits, es troben inmersos en un context ideològic en que ja s'hi poden trobar algunes creences i estereotips tradicionals de gènere.

Context ideològic

El món de l'esport arrossega una llarga tradició històrica, segons la qual l'esport és una activitat pròpia de l'home. Les idees de Pierre de Coubertin en són bon exemple.

A principis del s. XX declarava obertament la seva oposició a la participació de les dones als JJ.OO:

"En cuanto a la participación femenina en los juegos, soy contrario a ella. Es contra mi voluntad que han sido admitidas en un número de pruebas cada vez mayor "

(Pierre de Coubertin)

El paper que corresponia a les dones no era la participació activa als Jocs, sinó l'observació d'aquests, en un paper passiu, i convertir-se en la "recompensa" dels participants:

"... l'exaltació solemne i periòdica de l'atletisme masculí amb l'internacionalisme com a base, la lleialtat com a mitjà, l'art com el marc i l'aplaudiment femení com a recompensa"

(Revue Olympique, 1912)

D'altra banda, la classe mèdica considerava que no era apropiat que les dones practiquessin determinades modalitats esportives, ja que pensaven que era perillós per la seva salut, i especialment per la seva funció principal, la reproducció.

Seguint aquests principis suposadament científics, en algunes modalitats esportives no hi havia categoria femenina, com per exemple, en la pràctica de la canoa. En aquest cas es considerava que el moviment que s'ha de realitzar podia suposar un dany irreparable a la capacitat reproductora. Al llarg dels anys, aquests mites i creences s'han anat desmentint i han caigut pel seu propi pes.

A través d'altres mecanismes, però, sovint encara s'assigna un rol passiu i basat en l'estètica a la dona: animadores (en un paper secundari), recullpilotes seleccionades segons criteris estètics, equipaments esportius ajustats, etc. Paral·lelament, a l'home també se li assigna un rol actiu i triomfador en el món de l'esport sovint difícil de portar i cada vegada més, entra també en el que s'ha anomenat la "dictadura de l'estètica".

Les administracions

Les administracions poden afavorir el procés de canvi i l'equitat de gènere mitjançant la introducció transversal de la perspectiva de gènere en l'organització: el que s'anomena "gender mainstreaming". Partint d'aquest plantejament, algunes de les actuacions que poden dur a terme són, per exemple:

Aparentment, avui en dia ja no hi ha sexisme, però aquest es manté de forma invisible i inconscient.

Tots els agents vinculats al món de l'esport, doncs, hi han d'intervenir per afavorir el canvi.

Les administracions poden afavorir el procés de canvi i l'equitat de gènere mitjançant la introducció transversal de la perspectiva de gènere en l'organització.

- Pressuposts amb perspectiva de gènere
- Promoure la presència de dones en tots els àmbits i que hi tinguin responsabilitats: com a directives, entrenadores o monitores, àrbitres o jutgesses, o altres figures.
- Divulgar material de sensibilització
- Promoure l'ús d'un llenguatge no sexista (verbal o en les imatges)
- Evitar desigualtats: sous, premis, etc.

Paral·lelament, també és necessari afavorir un model esportiu basat en la participació i la vessant lúdica i educativa, i no només la del rendiment.

Entitats: federacions, clubs, escoles i associacions

Una organització que afavoreix l'equitat entre homes i dones ha de disposar de diferents mecanismes que evitin la discriminació en contra de qualsevol sexe, com per exemple:

- Crear oportunitats perquè dones i homes assumeixin funcions de lideratge: horaris de reunions que facilitin la conciliació familiar, facilitar les tasques de cura (cangurs o guarderia per infants o persones grans), etc.
- Garantir un equilibri d'homes i dones en comitès i grups de treball. Una estratègia que és possible utilitzar és fer una llista d'homes i de dones, de manera que s'ha d'escollir tres noms de cada llista.
- Assignar recursos a ambdós sexes: instal·lacions, horaris, personal tècnic, formació, activitats, etc.
- Realitzar un seguiment periòdic de la presència d'homes i dones a l'entitat, construint la base de dades desglossada per sexes en els diferents nivells de participació: gestió, tècnics i tècniques, personal de manteniment i serveis, esportistes, etc.

- Utilitzar llenguatge i imatges que incloguin a ambdós sexes en publicacions i promocions.

En la societat actual el llenguatge visual és especialment rellevant, per això és important anar en compte amb les imatges utilitzades, ja que poden transmetre un missatge ocult més enllà del que es pretén donar conscientment.

El personal tècnic

En el dia a dia, els i les tècniques de l'esport, juguen un paper molt important a l'hora d'afavorir el canvi.

Actualment són poques les persones que encara s'atreveixen a fer declaracions especialment despectives vers les dones, ja que no són políticament correctes, o a discriminar conscientment a les noies – o als nois -, pel fet de ser-ho. Tot i així, molts estereotips tradicionals encara persisteixen i es transmeten inconscientment, configurant el que s'ha anomenat el currículum ocult.

Sensibilització: tenir en compte el currículum ocult

El currículum ocult és el conjunt de creences, normes, actituds i expectatives que dirigeixen els comportaments de manera no conscient donant lloc a una veritable "pedagogia implícita", tan eficaç com l'explícita.

Aquest conjunt de falses creences prové de la pròpia societat així com del grup social del què es tracta: la cultura professional en la que ens movem.

El procés de reproducció dels models tradicionals de gènere, així, es transmeten més per omissió – degut a les actituds, comportaments i relacions que no es corregeixen -, que per acció. És a dir, no s'adopten actituds clarament sexistes, però tampoc es fa res per promoure el canvi.

En l'actualitat, algunes de les idees que frenen l'acció a favor del canvi és creure, per exemple, que "són les nenes les

La sensibilització és el primer pas per passar a l'acció.

Androcentrisme:

Punt de vista en que allò masculí es considera universal, vàlid per tothom.

Per exemple, sovint es parla del "Campionat de futbol", i amb aquesta expressió ja s'ha d'entendre que és el masculí, ja que és l'universal. Per fer referència al campionat femení, aleshores, s'hi ha d'afegir el "cognom": "campionat de futbol femení".

Evitar l'androcentrisme seria posar el cognom als dos campionats, ja que si n'hi ha un sense cognom és com donar per suposat que només n'hi ha un, que és el que val per tothom. En canvi, si es posa en tots dos, es visibilitzen els dos sexes.

que no volen fer esport i les que volen ja poden fer-ne", o bé, que "conec una noia que ho ha fet", i per tant, si es vol, tothom pot. Cal tenir present, però, que hi ha uns condicionants socials, institucionals i individuals que influeixen en el procés de socialització de cadascú, i no tothom té les mateixes oportunitats, de manera que és necessari el canvi.

El primer pas a dur a terme, doncs, és la sensibilització, a partir de la qual es pot passar a l'acció. A continuació es descriuen diverses actuacions que es poden dur a terme així com les accions a evitar.

Actuacions a dur a terme

Les actuacions que poden dur a terme els i les tècniques de l'esport giren al voltant de diferents aspectes:

1. El llenguatge i les formes de comunicació a l'hora de dirigir-se als nois i noies:

El llenguatge, ja sigui verbal o visual, és un mirall de la realitat, i per aquest motiu recull també les desigualtats i l'androcentrisme presents a la societat.

El nostre llenguatge pot falsejar la realitat, de manera que pot semblar que les dones hi som compreses, però el fet de no anomenar-les implica que no es pensi en elles, ja que el llenguatge crea pensament, però si alguna cosa o persona no s'esmenta, s'invisibilitza i no es té en compte. És com si no existís.

Tenint en compte aquesta situació, cal emprendre accions per tal que el llenguatge no sigui una eina de discriminació, sinó una eina integradora:

- Anomenar a nois i noies
- Dirigir-se tant als noies com a les noies: nombre de preguntes, interpel·lacions, feed-backs, correccions, controls de disciplina, etc.

- Utilitzar com a models a noies i a nois, sigui quina sigui l'activitat o la tasca a dur a terme.
- Evitar l'ús de diminutius i superlatius, i frases estereotipades.
- Vetllar per un to i un tracte afable, evitant situacions de pressió i menyspreu: en algunes ocasions el to transmet més missatge que la paraula.
- Mostrar exemples d'homes i dones que han trencat estereotips i poden ser un model de referència.

2. Les formes d'organitzar la sessió:

2.1. Creació de grups

L'agrupament mixt no sempre garanteix un millor aprenentatge: tant nens com nenes s'han de trobar en un context segur i amb confiança. Per aquest motiu, al llarg de la sessió, és recomanable:

- Combinar agrupaments lliures, en els que cadascú treballa amb qui es troba més a gust, i agrupaments establerts pels criteris que el tècnic o la tècnica considerin més convenients. Per exemple és pot proposar que primer es posin per parelles – a escollir lliurement –, i a continuació el tècnic o la tècnica agrupa parelles per fer els equips.
- Plantejar el treball mixt de forma progressiva.
- En cas que hi hagi únicament un noi o una noia al grup-classe, buscar fórmules i estratègies perquè es senti a gust: evitar ridiculitzacions, motivació, etc.

2.2. Ús i distribució d'espais i material

Generalment, els nens ocupen l'espai més ampli, central i d'acció, i les nenes, en canvi, ocupen espais més reduïts i perifèrics on poden interactuar amb més proximitat

Passa a l'acció amb:

El llenguatge

Les formes d'organitzar la sessió

Els tipus d'activitats que es proposen

Les actuacions sobre les actituds i creences de l'alumnat

La prevenció de l'assetjament sexual

Les relacions amb les famílies

BONAL, X. (1998):

Canviar l'escola: la coeducació al pati de jocs, Col·lecció Quaderns per a la coeducació, nº 13, Institut de Ciències de l'Educació de la U. Autònoma de Barcelona, Barcelona.

GARCÍA, M. i ASINS, C. (1995):

La coeducació en l'educació física, Col·lecció Quaderns per a la coeducació, nº 7, Institut de Ciències de l'Educació de la U. Autònoma de Barcelona, Barcelona.

entre elles. Aquest ús diferenciat de l'espai condiciona l'aprenentatge d'uns valors, actituds i habilitats diferenciades. A més a més, l'ús de l'espai té importants connotacions de poder.

Davant d'aquesta situació, és necessari dissenyar activitats i establir consignes perquè tots i totes utilitzin els diversos tipus d'espai disponible.

D'altra banda, també pot ser necessari canviar el disseny de l'espai, de manera que tant nens com nenes s'hi puguin sentir còmodes:

- Dissenyar activitats perquè nois i noies ocupin tant els espais centrals i més amplis, com el més reduïts i perifèrics, per exemple, establint rotacions.
- Variar els tipus d'espais a utilitzar: la pista principal, el jardí, algun racó, etc.
- Diversificar el material que s'utilitza a les sessions, de manera que aquell material més estereotipat no suposi una barrera a l'hora de realitzar l'activitat.
- Distribuir el material de manera equitativa: que tots i totes, en algun moment de la sessió o del curs puguin disposar del millor material.

3. En el **disseny d'activitats**:

- Evitar que sempre hi hagi activitats de competició o de "no competició".
- Promoure diferents tipus d'habilitats i capacitats mitjançant activitats variades d'agilitat, força, flexibilitat, coordinació, ritme, velocitat, resistència, tàctica, etc., de manera que tothom pugui trobar una habilitat en que tingui èxit.
- Establir objectius a assolir de forma progressiva.

4. Actuacions sobre les actituds i creences de l'alumnat:

- Corregir expressions com: "Els nens són uns bruts", "Les nenes no volen", etc.
- Garantir que tant noies com nois puguin parlar: establir ordres d'intervenció, evitar interrupcions, etc.
- Intervenir en casos de pressió excessiva entre companys o companyes.

5. Prevenir l'assetjament sexual

6. Promoure el suport de la família i el grup d'iguals:

El paper de la família i les amistats és bàsic per fomentar la pràctica esportiva i la fidelització d'aquesta.

Per això, és important que el personal tècnic treballi també sobre aquests agents de socialització primària, ja que sovint, si no consideren adequat l'esport que vol practicar el noi o la noia, hi posen traves enfrontant aquests i aquestes a una dialèctica constant.

Alguns exemples de ficció, però que a vegades són també reals, es poden veure a les pel·lícules: "Billy Elliot" i "Quiero ser como Beckham", que poden servir també com a eines per a un debat amb les famílies en cas que sigui necessari.

Tenint en compte aquestes circumstàncies, ja es pot passar a l'acció i implementar el procés de canvi, deixant de banda la cultura de la queixa per passar a la cultura de la transformació.

CONSELL CATALÀ DE
L'ESPORT (2005):

Hem de protegir, hem d'intervenir. L'assetjament sexual en l'esport. Guia per a persones adultes, Consell Català de l'Esport, Generalitat de Catalunya, Esplugues de Llobregat.

Aplica el canvi:

Identifica els elements a canviar

Analitza el context

Planifica l'estratègia

Elabora i aplica l'estratègia

Avalua els resultats

Els passos a seguir:

Els passos a seguir en el procés de canvi són els següents:

Identificar la necessitat: elements a canviar

Analitzar el context

- Quins són els fets?
- A qui afecta la qüestió?
- Qui pot col·laborar?

Planificar l'estratègia

- Quins objectius concrets volem aconseguir?
- Quines barreres ens podem trobar?
- A qui hem d'influir?
- Com podem argumentar la necessitat del canvi?
- Quan començarem i quan acabarem?
- Com mesurarem l'èxit? Quins indicadors utilitzarem?

Elaborar i aplicar l'estratègia

- Com arribar a qui volem influir?
- Quins instruments podem fer servir: documents, activitats, etc.
- Provar els instruments
- Implementar el procés

Avaluació dels resultats

- Què hem aconseguit?
- Què ha funcionat? Què no ha funcionat?
- Podem aplicar-ho a més persones o en altres entorns?
- Compartir l'experiència i rebre feed-backs sobre el procés

Per saber-ne més:

AFPGRUPO Consultores del Deporte (2000): *Entrenando a padres y madres... Claves para una gestión eficaz de la relación con los padres y madres de jóvenes deportistas. Guía de habilidades sociales para el entrenador*, Gobierno de Aragón, Zaragoza.

BILBAO, Mª J. i VILANOVA, A. (Coord.) (2005): *Bones pràctiques de gènere en l'esport*, Col·lecció Gènere i esport – Documents 1, Consell Català de l'Esport, Generalitat de Catalunya, Esplugues de Llobregat.

BONAL, X. (1997): *Las actitudes del profesorado ante la coeducación. Propuestas de intervención*, Graó ed., Barcelona.

BONAL, X. (1998): *Canviar l'escola: la coeducació al pati de jocs*, Col·lecció Quaderns per a la coeducació, n° 13, Institut de Ciències de l'Educació de la U. Autònoma de Barcelona, Barcelona.

CONSELL CATALÀ DE L'ESPORT (2005): *Hem de protegir, hem d'intervenir. L'assetjament sexual en l'esport. Guia per a persones adultes*, Consell Català de l'Esport, Generalitat de Catalunya, Esplugues de Llobregat.

GARCÍA, M. i ASINS, C. (1995): *La coeducació en l'educació física*, Col·lecció Quaderns per a la coeducació, n° 7, Institut de Ciències de l'Educació de la U. Autònoma de Barcelona, Barcelona.

HALL, A. (1996): *Feminism and sporting bodies: essays on theory and practice*. Human Kinetics, Champaign, IL.

LLEDÓ, E. (1992): *El sexisme i l'androcentrisme en la llengua: anàlisi i propostes de canvi*, Col·lecció Quaderns per a la coeducació, n° 3, Institut de Ciències de l'Educació de la U. Autònoma de Barcelona, Barcelona.

MOSQUERA, Mª J. i PUIG, N. (2002): *"Género y edad en el deporte"*, a Manuel GARCÍA FERRANDO, Núria PUIG i Francisco LAGARDERA (Coord.), *Sociología el deporte*, Alianza Editorial, Madrid.

PUIG, N. i SOLER, S. (2004): *"Gènere i esport a Espanya. Un model interpretatiu"*, a Apunts. Educació Física i Esport, 76, 71 - 78.

RODRÍGUEZ, N. (2006): *Pressupostos de gènere*, Col·lecció Eines, n° 3, Institut Català de les Dones, Barcelona.

TOMÉ, A. i RUIZ, R.A. (1996): *"El espacio de juego: escenario de relaciones de poder"*, a Aula, n° 52-53, pàgs. 37 – 41.

VÁZQUEZ, B.; FERNÁNDEZ, E. i FERRO, S. (2000): *Educación física y género*, Gymnos, Madrid.

VÁZQUEZ, B. i ÁLVAREZ, G. (Coord.) (1991): *Guía para una educación física no sexista*, Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid.

Autores:

Susanna Soler
Anna Vilanova

Disseny:

José L. Fernández

**Pel Consell Català
de l'Esport**

Setembre 2006